

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВОГО ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ВІД ЕКСПЕРТНОЇ ПОМИЛКИ

DISTINGUISHING A DELIBERATELY FALSE EXPERT CONCLUSION FROM AN EXPERT ERROR

Лазаренко А.М., к.ю.н.,
доцентка кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Академія державної пенітенціарної служби,
провідна фахівчиня з наукової роботи

Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України

У статті здійснено аналіз проблеми відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки.

Встановлено, що висновку експерта притаманні такі ознаки: виконавцем є особа, яка має спеціальні знання; перелік питань, який ставиться перед експертом, не може виходити за межі його спеціальних знань; оцінюється учасниками кримінального провадження і судом; має персоніфікований характер, структура законодавчо закріплена.

Автор розглядає висновок експерта в кримінально-процесуальному та кримінально-правовому значенні. З'ясовано, що висновок експерта має бути достовірним та обґрунтованим, надання ймовірного висновку є недопустимим, однією з причини його прийняття є експертні помилки.

Проаналізовано ознаки завідомо неправдивого висновку експерта, де завідомість охоплюється прямим умислом: це усвідомлене та цілеспрямоване діяння, прагнення експерта отримати необхідний або бажаний неправдивий висновок, обумовлений певними причинами, які його спонукають до цього. Автором встановлено, що неправдивість висновку експерта можлива щодо досліджуваного об'єкта – зміна або підміна його ідентифікаційного поля; фактичних даних – неправильне їх викладення, пряме заперечення чи свідоме неправильне оцінювання.

Розглянуто експертну помилку, яка виражається у невиконанні чи неналежному виконанні експертом професійних обов'язків та проявляється у ненавмисних судженнях, реалізується у висновках через неправильне отримання, обробку інформації внаслідок сприйняття, уявлення, мислення, джерелом яких можуть бути якості експерта.

З'ясовано, що за помилковий висновок експерт може нести дисциплінарну, моральну, адміністративну, цивільно-правову та кримінально-процесуальну відповідальність. За надання завідомо неправдивого висновку настає кримінальна відповідальність за умови, коли у висновку експерта зазначено, що його попереджено про відповідальність за це.

Виявлені також ознаки експертної помилки: недбалість, що є результатом добросовісної омані; значною мірою об'єктивно обумовлена; відсутність мотивації та кримінальної відповідальності.

За результатами дослідження автором запропоновано критерії відмежування завідомо неправдивого висновку експерта від експертної помилки.

Ключові слова: експерт, висновок експерта, експертна помилка, кримінально-правова характеристика, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення.

The article analyzes the problems of distinguishing a deliberately expert's false conclusion from an expert's error.

It was established that the expert's opinion has the following characteristics: the executor is a person with special knowledge; the list of questions posed to the expert cannot go beyond his special knowledge; evaluated by the participants in the criminal proceedings and the court; personified character, legally established structure.

The expert's opinion was considered by the author in a criminal-procedural and criminal-legal sense. It was found that the expert's opinion must be reliable and well-founded, providing a probable opinion is inadmissible, one of the reasons for its adoption is expert errors.

The analyzed signs of a deliberately false expert's conclusion, where awareness is covered by direct intent, is a conscious and purposeful action, an expert's desire to obtain a necessary or desired false conclusion, which is determined by certain reasons that prompt him to do so. The author established that the falsity of the expert's conclusion is possible in relation to: the investigated object - change or replacement of its identification field; factual data - their incorrect presentation, direct denial or deliberate incorrect assessment.

The considered expert error, which is expressed in the failure or improper performance of professional duties by the expert and manifests itself in unintentional judgments, is realized in conclusions due to incorrect reception, processing of information as a result of perception, representation, thinking, the source of which may be the qualities of the expert.

It was found that an expert can bear disciplinary, moral, administrative, civil-legal and criminal-procedural responsibility for an erroneous conclusion. Providing a knowingly false opinion is subject to criminal liability, provided that the expert's opinion must state that he has been warned of his liability for it.

The identified signs of expert error are: negligence, which is the result of a bona fide mistake; to a greater extent objectively determined; lack of motivation and criminal responsibility.

Based on the results of the research, the author proposed criteria for distinguishing a known false expert's conclusion from an expert's error.

Key words: expert, expert's opinion, expert error, criminal law characteristics, criminal responsibility, criminal offense.

Постановка проблеми. Основою захисту прав людини в демократичній державі є ефективне та доступне правосуддя. Діяльність суду зводиться до того, щоб у процесі розгляду й вирішення кожної справи досягти об'єктивного знання про фактичні обставини, що характерні для спірних правовідносин, і точно застосувати до встановлених юридичних фактів норму чи низку норм матеріального права. Закономірно, що для такого об'єктивного і всебічного розгляду справ у суді необхідні спеціальні дослідження в різних галузях. Особливого значення в цьому контексті набуває проблема організації судово-експертної діяльності, дослідження питання статусу експерта, що

має неабияке значення для вдосконалення всієї процедури отримання доказової інформації в процесі здійснення кримінального провадження. Саме висновок експерта у більшості випадків є визначальним щодо здійснення точної кваліфікації і, як наслідок, призначення справедливого покарання. Завідомо неправдиві та помилкові висновки експерта впливають на здійснення правосуддя та ускладнюють пошук істини у справі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Деякі питання оцінки висновку експерта та експертних помилок у свої наукових працях досліджували такі вчені: В. М. Абрамова, В. Г. Гончаренко,

Я. П. Зейкан, Р. І. Лемеха, В. О. Навроцький, О. Несімко, Є. Ю. Свобода, М. Г. Щербаківський, Ю. Ю. Ярослав та ін. На жаль, нині недостатньо дослідженим залишається аналіз окремих питань діяльності експертів, зокрема складання та надання експертних висновків, що, безумовно, впливає на її кримінально-правову оцінку.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу завідомо неправдивого висновку експерта та експертної помилки, встановленні критеріїв їх розмежування для правильної кваліфікації дій експерта за ст. 384 КК України.

Виклад основного матеріалу. Однією з форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України, є складання і (або) надання завідомо неправдивого висновку експертами органам, зазначеним у цій статті. На законодавчому рівні висновок експерта визначено як докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України) [1]. Отже, висновок експерта має такі ознаки:

- його виконавцем є особа, яка має спеціальні знання для надання висновку з поставлених питань – судові експерти, які отримали кваліфікацію з певної спеціалізації відповідно до Закону України «Про судову експертизу» (ст. 10) [2];
- містить перелік питань, який ставиться перед експертом та не може виходити за межі його спеціальних знань;
- оцінюється учасниками кримінального провадження і судом;
- має персоніфікований характер щодо надання висновку та несення відповідальності;
- має чітко визначену структуру, закріплену у ст. 102 КПК України [1].

Висновок експерта, відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК України, не є беззаперечним для слідчого, прокурора і суду, оскільки підлягає оцінюванню учасниками кримінального провадження, після чого визначається його обґрунтованість, достовірність та значення для кримінального провадження. І хоча висновок експерта не єдине джерело доказів у кримінальному провадженні, на практиці суди ставляться до нього з довірою, наприклад, у випадках, коли сторона захисту визначає наявність помилок чи недоліків слідчого під час призначення експертизи [3, с. 17–19].

Критерії класифікації висновків експерта на сьогодні різні, але думки більшості науковців збігаються на тому, що в кримінальному процесуальному значенні найбільш важливим є поділ за ступенем їх визначеності на категоричні та ймовірні. Категоричні висновки – висновки ствердження або заперечення тотожності. Ймовірні висновки не містять необхідної визначеності, викликають труднощі в оцінюванні в процесі розгляду кримінальної справи [4, с. 441–442]. Виходячи з того, що висновок експерта має бути достовірним та обґрунтованим, надання ймовірного висновку є недопустимим, він не може мати доказового значення в кримінальній справі. На нашу думку, однією з причин прийняття експертом ймовірного висновку можуть бути експертні помилки.

Отже, у кримінально-правовому значенні, виходячи зі змісту диспозиції ст. 384 КК України, експертний висновок може бути завідомо неправдивий та помилковий. Для правильної кваліфікації важливим є встановлення чітких критеріїв їх розмежування.

Завідомо неправдивий висновок є результатом унесення до нього інформації, яка не відповідає дійсності та стосується окремих питань справи чи всієї її загалом [5, с. 76]. Неправдивість експертного висновку можлива щодо досліджуваного об'єкта – зміна або підміна його ідентифікаційного поля; фактичних даних – неправильне їх викладення, пряме заперечення чи свідоме неправильне оцінювання [6, с. 48].

Для притягнення експерта до кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України недостатньо, щоб висновок був неправдивим: слід встановити, що експерт чітко розуміє, що інформація, яку він надає, не відповідає дійсності. Тобто експерт усвідомлює (достовірно знає), що його висновок є неправдивим, робить це свідомо: здійснює перекручування фактів; надає їм неправильної оцінки або не відображає факти чи навпаки, відображає, але без відповідної оцінки, унаслідок чого виноситься висновок, який не відповідає об'єктивній істині та матеріалам справи [5, с. 76–77].

Таким чином, завідомість – завжди наявність прямого умислу, це діяння, яке є усвідомлене та цілеспрямоване й полягає в ігноруванні або замовчуванні всіх суттєвих фактичних даних та властивостей об'єкта експертизи. Прагнення експерта отримати потрібний або бажаний неправдивий висновок обумовлюється наявністю причин, які його спонукають до цього. І хоча кримінальний закон не вказує на обов'язкову наявність мети та мотиву вчинення такого кримінального правопорушення (ст. 384 КК України), однак, як правило, таке посягання має корисливий характер. Експерт може керуватися будь-якими іншими мотивами, наприклад, прагненням отримати задоволення від помсти за спричинену йому раніше шкоду або іншими спонуканнями, такими як заздрість, ненависть, ревності, бажання вислужитися, заручитись підтримкою у вирішенні конкретного питання, приховати свою некомпетентність тощо. Вважаємо, що мета та мотив підлягають обов'язковому з'ясуванню та доведенню з приводу винесення завідомо неправдивого висновку експерта. Їх наявність є основним критерієм розмежування завідомо неправдивого висновку від помилкового.

Притягнення експерта до кримінальної відповідальності передбачає, окрім встановлення факту надання завідомо неправдивого висновку, ще й те, що у висновку експерта повинно бути зазначено, що він попереджений про відповідальність за це.

Помилки в діяльності експерта були й залишаються реальністю, але це не виключає їх виправдання через об'єктивний характер. Що ж стосується помилкового висновку експерта, то перш ніж визначити його ознаки, необхідно проаналізувати його сутність. Експертна помилка – невідомі неправильні судження, дії чи бездіяльність судового експерта в процесі експертного дослідження, що реалізується у висновках через неправильне отримання, переробку інформації на рівні відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, джерелом яких можуть бути психічні, соціальні, біологічні якості експерта як фахівця у певній галузі знань [7; 8; 9].

В. М. Абрамова зазначає, що експертна помилка є наслідком добросовісної омані відносно правильності своїх дій, однак вона може бути і результатом свідомого порушення експертом методики дослідження. Експертні помилки можуть виникати в нестандартній ситуації, коли у експерта є сумніви щодо правильності її вирішення або діє за аналогією з використанням застарілих методик; у випадках професійної недбалості; під час вибору суттєвих ознак та оцінюванні їх сукупності тощо [10, с. 213].

Експерт зобов'язаний обґрунтовувати свої висновки лише тими вихідними даними, які знайшли закріплення в матеріалах справи [11, с. 58]. Відсутність або недолік вихідних даних унеможливує проведення дослідження або знижує обґрунтованість та достовірність отриманих результатів [12, с. 175].

Очевидно, що неправильне, помилкове закріплення вихідних даних у процесуальних документах неминуче впливають на достовірність одержуваних експертом результатів дослідження і є наслідком формулювання помилкових висновків. Однак у такому випадку відсутній зв'язок між належним виконанням експертом своїх професійних обов'язків та помилковим висновком, оскільки

йдеться не про помилку експерта, а помилку інших учасників кримінального процесу.

Сьогодні чинне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за неправильний (помилковий) висновок експерта. В експертній діяльності правильна оцінка отриманих результатів потребує високого професійного рівня, відповідних теоретичних знань. Помилковість висновку також може бути наслідком недбалого ставлення судового експерта до своїх обов'язків, що виражається в поверховому дослідженні об'єкта, неправильній оцінці результатів дослідження [5, с. 130].

Відсутність прямого наміру надати помилковий висновок не звільняє експерта від дисциплінарної та моральної відповідальності [5, с. 81]. Крім того, за помилковий висновок експерт може бути притягнутий до адміністративної, цивільно-правової [6, с. 53]; кримінально-процесуальної відповідальності (заходи процесуального примусу,

наприклад, накладення грошового стягнення або видалення із зали судового засідання [13, с. 12].

Отже, експертна помилка характеризується недбалістю, результатом добросовісної омані, відсутністю мотивації та кримінальної відповідальності; здебільшого об'єктивно обумовлена.

Висновки. Здійснення аналізу надання експертом завідомо неправдивого висновку та помилкового висновку дає підстави визначити їх відмінності за такими особливостями, як: 1) форма вини – з прямим умислом складається або надається завідомо неправдивий висновок, через необережність – експертна помилка; 2) мотивація – обов'язкова для аналізу та з'ясування у першому випадку, але відсутня під час експертної помилки; 3) відповідальність – кримінальна за завідомо неправдивий висновок та дисциплінарна, моральна, адміністративна та цивільно-правова – за помилковий висновок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.
2. Про судову експертизу. Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1994. № 28, ст. 232.
3. Зейкан Я.П. Про недопустимі докази. Харків : Фактор, 2019. 128 с.
4. Юрчишин В.Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (3) . 2013. С. 440–452.
5. Борисов В. І., Тютюгін В. І. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. Харків : Національна юрид. акад. України, 2011. 155 с.
6. Суржан Б.П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. № 2 (30). 2018. С. 46–54.
7. Свобода Є.Ю. Причини виникнення та можливості попередження експертних помилок в діяльності експерта-почеркознавця. *Часопис Академії адвокатури України*. № 17 (4). 2012. С. 1–5.
8. Абрамова В.М. Поняття помилки судового експерта. *Вісник Академії правових наук*. Харків : Право, 2002. № 3 (30). С. 172–179.
9. Осика І.В. Абрамова В.М. Рецензування як один із засобів удосконалення практики виконання судово-почеркознавчих експертиз. *Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб. Київ : Держ. наук.-дослід. експертно-криміналістичний центр МВС України; Національна академія внутрішніх справ України, 2001. Вип. 2. С. 143–145.
10. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 259 с.
11. Клименко Н. І. Про процесуальні гарантії достовірності висновку експерта. *Криміналістичний вісник*: наук.-практ.зб. Київ : Бюлетень ВАК України», 2004. № 1 (1). С. 58–61.
12. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
13. Дудич А.В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 21 с.